Acta Cassubiana

Instytut Kaszubski

Acta Cassubiana

Tom VI

Gdańsk
2004

Komitet Redakcyjny:
Prof. Józef Borzyszkowski (przewodniczący), prof. Cezary Obracht-Prondzyński (sekretarz), prof. Bolesław Hajduk, prof. Andrzej Romanow, prof. Zygmunt Szultka, prof. Zbigniew Zielonka, dr Renata Pałczyńska-Gościniak

Na okładce wykorzystano fragmenty grafik:
Ryszarda Stryjca

Redakcja i korekta:
Sławina Kwidzińska

ISSN 1509-5703

© Copyright by Instytut Kaszubski, Gdańsk 2004

Wydawca:
Instytut Kaszubski

Wydanie dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych

Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum'
ul. Bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin
tel. (058) 536 17 57, fax (058) 536 17 26
e-mail: bernardinum@bernardinum.csc.pl
www. bernardinum.com.pl

Druk i oprawa: Drukarnia WDP „Bernardinum"

Część I

Studia i materiały

Część I

Studia i materiały

ANDRZEJ GROTH

KOŚCIERZYNA W LATACH 1772-1806. Z PROBLEMATYKI MAŁEGO MIASTA POMORSKIEGO

W najnowszej monografii Kościerzyny[1] wymieniony w tytule okres został potraktowany marginalnie mimo obfitości źródeł archiwalnych. Celem niniejszego artykułu jest wypełnienie – na podstawie materiałów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku oraz w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie – tej dotkliwej luki.

W 1772 r., w wyniku pierwszego rozbioru Polski, Kościerzyna, wraz z całymi Prusami Królewskimi (poza Gdańskiem i Toruniem) znalazła się w obrębie ziem zagarniętych przez Prusy. Wcielenie tych ziem do państwa pruskiego zostało ogłoszone patentem króla Fryderyka II w dniu 13 września 1772 r., a już 18 września 1772 r. przybyła do Kościerzyny komisja, która wręczyła zgromadzonej w ratuszu Radzie Miejskiej patent okupacyjny oraz opieczętowała archiwum i kasę miejską. Następnego dnia członkowie komisji udali się do siedziby starosty kościerskiego, gdzie przyjął ich w imieniu starosty Ignacego Przebendowskiego administrator Aleksander Ustarbowski, po czym opieczętowano archiwum starościńskie[2].

Jednym z pierwszych posunięć władz pruskich było wprowadzenie nowej administracji. Najwyższą władzą prowincji była zlokalizowana w Kwidzynie Kamera Wojny i Domen. Był to organ kolegialny, zarządzający aparatem administracyjnym Prus Zachodnich, dobrami państwowymi (domenami), sprawami wojskowymi, podatkami i niektórymi działami sądownictwa. Kamera sprawowała także nadzór nad miastami. W tym celu podzielona była na cztery okręgi podatkowe: kwidzyńsko-malborski, chełmińsko-michałowski, chojnicki i tczewsko-starogardzki (obejmujący Kościerzynę) – grupujące po kilka miast. Na czele okręgu podatkowego stał radca podatkowy. Do jego obowiązków należał nadzór nad kasą miejską, nad

Kościerzyna. Zarys dziejów miasta do 1939 roku, t. I, pod red. M. Kallasa, Toruń 1994.
M. Bär, *Westpreussen unter Friedrich dem Grossen*, Bd. 2, Leipzig 1909, s. 553.

handlem i rzemiosłem, troska o rozwój gospodarczy miast i podnoszenie ich możliwości podatkowych[3].

Podporządkowanie miast Kamerze oznaczało likwidację dawnego samorządu i autonomii i poddanie silnej kontroli państwowej.

Organizacja władz miejskich

„Rozporządzenie dla miast królewskich Prus Zachodnich (oprócz Elbląga)" z 13 września 1773 r. wprowadziło w miejsce zlikwidowanych samorządów mianowane przez wyższe władze magistraty. Na czele ich stali urzędnicy państwowi – burmistrzowie. W mniejszych miastach byli to burmistrz do spraw policyjnych i burmistrz do spraw sądowych bądź łączono te funkcje ze względów oszczędnościowych w ręku jednej osoby. Ponadto w skład magistratu wchodzili – również poprzez mianowanie – kamlarz, pisarz oraz jeden rajca. Wszystkie wymienione funkcje były sprawowane dożywotnio. W przyszłości – stwierdzono w wymienionym rozporządzeniu – miały one być obsadzane na podstawie wyborów dokonywanych przez magistraty i zatwierdzane przez władze zwierzchnie, tj. Kamerę.

Łącznie wymienieni funkcjonariusze tworzyli tzw. Połączony Magistrat. Do kompetencji pełnego kolegium magistrackiego należały wszystkie sprawy prawnoustrojowe miasta, w tym szczególnie: przywileje i uprawnienia, sprawy granic miasta, przeprowadzenie wyboru urzędników i deputacji, problem długów i zobowiązań miejskich, ustalanie podatków komunalnych, kolekty itp. Magistrat sprawował nadzór i administracyjno-finansową pieczę nad kościołami, szkołami, szpitalami, zakładami specjalnymi, mianował także duchownych protestanckich i nauczycieli tej konfesji.

Burmistrzowi do spraw policyjnych podlegały wszystkie sprawy administracyjno-gospodarcze i kasowe, a więc ściąganie podatków i wszelkiego rodzaju opłat, jak również rekwizycje, handel, przemysł i rzemiosło oraz cechy, wystawianie listów urodzenia, zaświadczeń o odbytej nauce zawodu, normowanie miar i wag oraz cen na artykuły i płody rolne, nadzór nad targami i jarmarkami, utrzymywanie studni, dróg, ulic i placów łącznie z oświetleniem, sprawy pożarowe, budowlane, sanitarne i weterynaryjne, wojskowe (zakwaterowanie i kontrybucje, szarwarki i podwody na rzecz wojska, przeprowadzenie rejestracji poborowych). Ponadto wszystkie sprawy porządku i bezpieczeństwa publicznego[4].

Wspomniane rozporządzenie z 13 września 1773 r. normowało również sądownictwo miejskie, ustalając zakres jego kompetencji. Obejmowało ono całe miasto z przedmieściami i wszystkimi miejskimi dobrami oraz ich obywateli i mieszkańców. Jurysdykcji miasta podlegały sprawy cywilne, sporne i rozjemcze, testamentowe, opiekuńcze i hipoteczne oraz, w pewnym zakresie, również i karne.

---

[3] M. Bär, *Die Behördenverfassung in Westpreussen seit der Ordenzeit*, Danzig 1912, s. 94-95; R. Stoewer, *Geschichte der Stadt Berent*, Berent 1894, s. 67.

[4] Ibid., s. 122-123.

Wymiar sprawiedliwości leżał w gestii burmistrza do spraw sądowych[5].

Na podstawie wielokrotnie wspomnianego rozporządzenia z 1773 r. Kamera Wojny i Domen w Kwidzynie mianowała Magistrat w Kościerzynie w składzie: burmistrz do spraw policyjnych i sądowych, pisarz, kamlarz i jeden radny.

Wszyscy wymienieni byli dożywotnimi urzędnikami państwowymi, pobierającymi wynagrodzenie z kasy miejskiej za sprawowaną funkcję.

Burmistrz – do końca badanego okresu, tj. do 1806 r., otrzymywał rocznie 115 talarów, pisarz – 90 talarów, kamlarz – do 1791 r. 40, a następnie 60 talarów rocznie. Ten ostatni, kierujący finansami miejskimi musiał wpłacić 200 talarów kaucji oraz wnieść jako zabezpieczenie przed ewentualną defraudacją czy stratami finansowymi swój dom mieszkalny. Funkcja rajcy magistrackiego nie była płatna. Jako tzw. Feuerherr sprawował z ramienia Magistratu nadzór nad sprawami związanymi z ochroną przed pożarami.

Wymienione wyżej sumy stanowiły wynagrodzenie zasadnicze. Oprócz tego urzędnicy ci mieli dochody uboczne w postaci wolnego od opłat mieszkania, darmowego drewna opałowego i oświetlenia oraz 24 korców żyta. W gotówce wynosiło to w przypadku burmistrza 14 talarów w skali jednego roku, pisarza 19 talarów, kamlarza – 6 talarów.

W latach 1797-1802 kościerski burmistrz pełnił równocześnie funkcję kamlarza; otrzymywał wówczas dodatkowo 60 talarów[6].

Pisarz miejski obok obowiązków związanych z prowadzeniem kancelarii magistrackiej pełnił równocześnie funkcję poborcy podatku serwisowego uiszczanego przez obywateli i mieszkańców, i przeznaczonego na częściowe finansowanie kwaterunków wojskowych. Otrzymywał on z tego tytułu dodatkowo 27 talarów[7].

W wykorzystanych źródłach odnotowano także urzędników i funkcjonariuszy służb miejskich: kasjera kamlarii, woźnego magistrackiego z roczną pensją 40 talarów, stróża nocnego z pensją 24 talarów, borowego (Waldknecht, 6 talarów rocznie) oraz od 1791 r. – wachmistrza (Stadtwachmeister) z wynagrodzeniem 40 talarów rocznie. Wszyscy oni korzystali również z wolnego od opłat mieszkania oraz darmowego opału[8].

[5] Ibid., s. 107-108.

[6] Archiwum Państwowe w Gdańsku (cyt. dalej APGd.), 506 Akta miasta Kościerzyny, nr 421, s. 13; nr 353, s. 5; nr 352, s. 8; nr 157, s. 2; nr 423, s. 20; nr 355, s. 5; nr 398, s. 9; nr 427, s. 36.

[7] Podatek ten pobierano od: domów mieszkalnych, parcel miejskich i ogrodów, od warzenia piwa (2 grosze od każdego korca słodu), wypieku chleba (2 grosze od korca mąki pszennej i 6 fenigów od korca mąki żytniej), uboju (od wołu – 5 groszy, krowy – 4 grosze, cielaka – 1 grosz, i 6 fenigów, owcy – 1 grosz, wieprza – 3 grosze) oraz uposażenia urzędników miejskich i państwowych . W roku obrachunkowym 1781-1782 wpływy z tego tytułu wynosiły 137 reichstalarów, w 1775-1776 – 166 reichstalarów w roku 1796-1797 – 207 reichstalaróew i 24 grosze. Sumy te odprowadzano do kasy państwowej – zob. APGd., 506, nr 694, s. 43-44; nr 697, s. 30.

[8] APGd., 506, nr 421, s. 13; nr 353, s. 5; nr 352, s. 8; nr 157, s. 2; nr 423, s. 20; nr 355, s. 5; nr 398, s. 9; nr 427, s. 36.

Jak już wspomniałem rozporządzenie dla miast królewskich Prus Zachodnich z 1773 r. przewidywało dwa oddzielne urzędy burmistrzowskie: prowadzącego (dirigierende) burmistrza policyjnego i burmistrza sądowego. W Kościerzynie – jako jedynym spośród miasteczek prowincji – aż po zmianę ustroju miast pruskich w 1808 r. urzędy te pozostawały w ręku jednej osoby. Było tak zapewne ze względu na szczupłość budżetu miejskiego oraz niewielu spraw sądowych, wynikających z małej liczby mieszkańców miasta.

Finanse miejskie

W chwili zajęcia Kościerzyny przez Prusy kasa miejska – podobnie jak pozostałych miasteczek pomorskich – obciążona była długiem w wysokości 2163 florenów, tj. 540 reichstalarów[9].

Sytuację gospodarczą miast pomorskich pogarszał fakt, iż władze pruskie pozbawiły miasta części ich dawnych dochodów, m.in. akcyzy pobieranej odtąd przez państwo. Ogół mieszkańców obciążono uciążliwymi podatkami, np. wysokim podatkiem gruntowym i tzw. serwisowym. Ograniczone dochody miejskie uzupełniane były dotacjami rządowymi z tzw. funduszu interwencyjnego (Kompetenzgeld).

Po przejęciu przez Prusy miasto wraz z autonomią straciło także samodzielność finansową.

Kamlarz miejski zobowiązany był do opracowania preliminarza budżetowego, który mógł być realizowany dopiero po uzyskaniu akceptacji radcy podatkowego i urzędników Kamery Wojny i Domen w Kwidzynie. Na wydatkowanie każdej, nawet najmniejszej sumy musiano uzyskać zgodę władz zwierzchnich.

Tabela 1

Roczne przychody i wydatki według preliminarzy budżetowych z lat 1773-1800 (w reichstalarach)

Lata	Przychód	Wydatki	Stan kasy
1773-1774	574	574	0
1774-1775	554	554	0
1779-1782	590	590	0
1782-1785	516	516	0
1785-1788	495	495	0
1791-1797	587	587	0
1799-1800	575	575	0

Źródło: APGd., 506, nr 420, s. 13-19; nr 352, s. 7-11; nr 351, s. 27, s. 57; nr 355, s. 1-9 nr 426. k. 34

APGd, 506, nr 420, s. 19; Długi Gniewu w tym czasie wynosiły 41 439 florenów, Tczewa – 19 299 florenów, Nowego – 14 278 florenów, Tucholi – 6 090 florenów, zob. A. Groth, *Małe miasta*

Jak wynika z powyższej tabeli roczne dochody kasy miejskiej w latach 1773-1800 kształtować się miały w kwocie 495-590 reichstalarów. Identyczne sumy przewidywano po stronie wydatków. Budżet miasta miał więc mieć charakter budżetu zrównoważonego.

Struktura rocznych przychodów i wydatków według preliminarza opracowanego dla lat 1785-1788 przedstawiała się następująco[10]:

A. Dochody

1. Stałe

a. czynsz gruntowy

32 rtl.,	60 gr	– od 98 całych parcel miejskich
	60 gr	– od 4 niepełnych parcel
7 rtl.		– od 21 całych niezabudowanych parcel
1 rtl.,	15 gr	– od 7 niepełnych niezabudowanych parcel
1 rtl.		– od 18 mielcuchów
4 rtl.,	18 gr	– od 43 stodół
4 rtl.		– od 360 prętów kwadratowych ogrodów
	30 gr	– od gorzelni
6 rtl.,	60 gr	– od 36 włók mieszczańskich
57 rtl.,	63 gr	

b. czynsz od ław i bud kramarskich

	60 gr	– od 1 ławy rzeźniczej
	40 gr	– od 2 ław chlebowych
2 rtl.		– od 18 ław szewskich
2 rtl.		– od 3 bud kramarskich
40 gr		– od 4 bud garncarskich
5 rtl.,	50 gr	

c. dzierżawy wieczyste

100 rtl.		– z gorzelni
24 rtl.,	60 gr	– od 5 włók tzw. gruntu wójtowskiego
4 rtl.		– za mieszkanie komunalne
128 rtl.,	60 gr	

w świetle ankiety Rodena, [w:] *Życie społeczne mniejszych miast Pomorza Nadwiślańskiego i Warmii od XVII do końca XX wieku*, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Zeszyty Naukowe, Vol. 23, Płock 2003, s. 39.

[10] APGd., 506, nr 355, s. 1-9.

2. Niestałe
5 rtl., 25 gr – z tytułu nabycia praw miejskich
50 gr – za wynajem panwi piwnych
5 rtl., 75 gr – opłata zwana Schutzgeld

11 rtl., 60 gr

3. Dochody z działalności administracji miejskiej
6 rtl., 3 gr – drewno z lasu komunalnego

4. Dochody z najmu i dzierżaw
50 rtl. – za folwark komunalny
3 rtl. – czynsz z tytułu najmu mieszkania komunalnego
2 rtl. – czynsz dzierżawny za prawo do połowu w jeziorach miejskich
2 rtl., 18 gr – za 1 morgę gruntu komunalnego
2 rtl. – za 3 małe ogrody komunalne
14 rtl., 6gr – opłaty postojowej i mostowej
3 rtl. 30 gr – czynsz za wyszynk wina
5 rtl. – czynsz za wyszynk miodu pitnego
10 rtl. – czynsz za dzierżawę wagi miejskiej

91 rtl., 54 gr

5. 27 gr, 9 fenigów – grzywny sądowe i policyjne

6. Subwencje
190 rtl. 11 gr, 8½ feniga fundusz interwencyjny (Kompetentzgeld)

7. 3rtl., 60 gr – „Zwyczajowe" (an Insgemein)

razem dochody: 495 rtl., 62 gr 7 fenigów

B. Wydatki
1. Płace
a. członków Magistratu
115 rtl. – burmistrz do spraw policyjnych i sądowych
40 rtl. – kamlarz
90 rtl. – pisarz miejski

b. sług miejskich
40 rtl. – woźny magistracki
24 rtl. – stróż nocny
c. służba kościelna
18 rtl., 60 gr – organista

327 rtl., 60 gr

2. Podatki i opłaty
6rtl., 60 gr – od gruntów mieszczańskich
2 rtl. – ubezpieczenie pożarowe
63 gr, 6 f. – podatek serwisowy

9 rtl., 33 gr., 6 f.

3. Budowy i remonty
20 rtl., 1 gr, 4 f.

4. Wydatki urzędu burmistrza policyjnego
6 rtl. – konserwacja zegara miejskiego
4 rtl. – koszty kontroli przeciwpożarowych
5 rtl. – ogrzewanie sali posiedzeń Magistratu
8 rtl. – koszty utrzymania lokalu urzędników Kamery

23 rtl.

5. Opłaty pocztowe, diety, delegacje, materiały biurowe
23 rtl., 33 gr

6. Wydatki nadzwyczajne
92 rtl., 24 gr., 9 f.

Razem wydatki: 495 rtl., 62 gr., 7 f.

Wskaźnik procentowy powyższych przychodów i wydatków kształtował się następująco:

Tabela 2
Struktura przychodów i wydatków według preliminarza budżetowego dla lat 1785-1788

Przychody	% ogółu przychodów	Wydatki	% ogółu wydatków
Stałe (czynsze, dzierżawy wieczyste)	39,2	Płace urzędników magistrackich, służb miejskich i kościelnych	66,3
Niestałe (opłaty, sprzedaż)	3,4	Podatki i opłaty	1,8
Z najmu i dzierżaw	19,0	Remonty, utrzymanie budynków i urządzeń komunalnych	5,2
Subwencje	38,4	Koszty administracyjne	8,1
		Nadzwyczajne	18,6
Razem:	**100,0**		**100,0**

Głównym źródłem dochodów miejskich były wpływy z czynszów i dzierżaw oraz subwencje rządowe.

Płace urzędników magistrackich, służb miejskich i kościelnych oraz koszty związane z utrzymaniem administracji miejskiej według omawianego preliminarza budżetowego pochłonąć miały prawie 85 proc. ogółu wydatków.

Podobnie było we wcześniejszych latach. W preliminarzu budżetowym na rok 1774-1775 przewidywano, iż wpływy z najmu i dzierżaw gruntów, budynków i urządzeń komunalnych stanowić będą 38,9 proc., subwencje rządowe – 45,8 proc. ogółu dochodów.

Płace urzędników magistrackich, służb miejskich i kościelnych (organisty) wraz z kosztami utrzymania administracji miejskiej stanowiły 69,5 proc. ogółu planowanych wydatków. Na remonty i konserwację urządzeń komunalnych zarezerwowano 19,2 proc. przewidywanych wydatków[11].

Z zachowanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku rachunków z realizacji rocznych budżetów[12] Kościerzyny wynika, iż przychody jak i wydatki z reguły były wyższe od planowanych. Wyższe od planowanych przychody wynikały przede wszystkim z wysokich sum uzyskiwanych z tytułu dzierżawy gruntów, budynków i urządzeń komunalnych[13]. Fakt ten umożliwił już w 1775 roku spłatę długów miejskich[14] i w konsekwencji przeznaczenie w następnych latach większych kwot na bieżące remonty budynków, urządzeń komunalnych i ulic w mieście.

Tabela 3

Finanse Kościerzyny w latach 1773-1802 (w reichstalarach)

Rok budżetowy	Przychód	Wydatki	Stan kasy
1773-1774	739	940	- 201[a] (+134)[a]
1774-1775	803	725	+ 78 (212)
1776-1777	739	407	+ 332 (544)

[11] 10 APGd., 506, nr 352, s. 7-11.

[12] Rok obrachunkowy w latach 70. XVIII w. trwał w Kościerzynie od 1 czerwca do końca maja następnego roku, w późniejszym okresie od dnia Św. Trójcy do tegoż święta w następnym roku.

[13] Przekazanie w dzierżawę gruntów i urządzeń komunalnych odbywało się na podstawie przetargów. O przedmiocie i terminie przetargu zainteresowanych informowano z ambony miejscowego kościoła oraz zamieszczano odpowiednią notatkę w lokalnej prasie – „West – Preussische Frag – und Anzeigungs – Nachrichten zum Nutzen und zur Bequemlichkeit des Publicum" i „Intelligenz – Blatt", zob: APGd., 506, nr 1603, s. 2; nr 352, s. 143; np. w 1779 r. w wyniku przetargu przekazano w dzierżawę: gorzelnię miejską za roczną opłatę 100 rtl., folwark miejski – za 50 rtl., wyszynk wina za 3 rtl. i 30 gr, wyszynk miodu pitnego za 9 rtl., mieszkanie komunalne za 3 rtl., wagę miejską za 10 rtl. oraz prawo do wyłącznego polowania na ptactwo i drobną zwierzynę na terenach miejskich za 1 rtl. i 15 gr rocznej opłaty dzierżawnej, zob. – APGd., 506, nr 711, s. 26.

[14] APGd., 506, nr 421, s. 16.

1780-1781	563	441	+ 122	(808)[b]
1793-1794	611	606	+ 5	(590)[c]
1794-1795	567	585	- 18	(572)
1795-1796	564	508	+ 56	(628)
1797-1798	568	481	+ 87	(634)[d]
1798-1799	578	510	+ 68	(702)
1799-1800	586	558	+ 28	(662)
1801-1802	580	962	- 382	(301)[e]
1804-1805	915[f]	523	+ 392	

Źródło: APGd., 506, nr 421, s. 18; nr 423, s. 36-43; nr 429, s. 3-43; nr 427, s. 36; nr 420, s.19; nr 425, s.18-45; nr 424, s. 24; nr 1890, s. 3

Objaśnienie
Liczby w nawiasie oznaczają rzeczywisty stan kasy:

a – z poprzedniego roku budżetowego w kasie miejskiej znajdowało się 335 reichstalarów, w rzeczywistości więc nadwyżka budżetowa wynosiła 134 reichstalary – APGd., 506, nr 420, s. 13-19
b – wraz z nadwyżką budżetową z roku 1779-1780, zob. APGd., 506, nr 398, s. 18
c – łącznie z nadwyżką budżetową z poprzedniego roku – APGd., 506, nr 424, s. 24
d – łącznie z nadwyżką budżetową z roku budżetowego1796-1797 – APGd., 506, nr 427, k. 36
e – nadwyżka budżetowa z poprzedzającego roku wynosiła 683 reichstalary, w rzeczywistości stan kasy miejskiej wynosił 301 reichstalarów – APGd., 506, nr 429, s. 3-46
f – łącznie z nadwyżką z poprzedniego roku budżetowego.

Jak wynika z tabeli 3, przychody kasy miejskiej w Kościerzynie w latach 1773-1802 wahały się w granicach 803-587 reichstalarów rocznie (przeciętnie 689 rtl. w roku). Wydatki z reguły były niższe od przychodów, stąd kasa miejska dysponowała nadwyżkami finansowymi. Pozwoliło to miastu spłacić długi oraz podjąć w latach 1794-1795 i 1801-1802 gruntowny remont ulic, mostów i budowę browaru komunalnego. W sumie jednak przychody miasta nie były imponujące. Znaczną ich część pochłaniały płace urzędników magistrackich i koszty administracyjne.

Strukturę przychodów i wydatków miejskich w roku budżetowym 1774-1775 ilustruje poniższa tabela.

Tabela 4
Struktura dochodów i wydatków w roku budżetowym 1774-1775

Przychody	% ogółu przychodów	Wydatki	% ogółu wydatków
Stałe (czynsze, dzierżawy, wieczyste)	10,8	Płace urzędników magistrackich, służb miejskich i kościelnych	48,1
Niestałe (opłaty, sprzedaż)	8,2	Długi	41,0
Najem i dzierżawy	38,5	Podatki i opłaty	1,0
Grzywny	2,5	Remonty i utrzymanie urządzeń komunalnych	3,7
Subwencje	40,0	Koszty administracyjne	4,1
		Nadzwyczajne	21,0
Razem:	**100,0**		**100,0**

Źródło: APGd., 506, nr 421, s. 5-18

Na wysokość dochodów miejskich wpływały przede wszystkim sumy uzyskiwane z dzierżawy gruntów i urządzeń komunalnych oraz subwencje rządowe. Tak było i w pozostałych latach. Na przykład w roku budżetowym 1773-1774 opłaty z najmu i dzierżaw stanowiły 49,0 proc., subwencje rządowe 34,2 proc. ogółu przychodów miejskich; w roku budżetowym 1776-1777 odpowiednio: 33,5 proc. i 34,2 proc. ogółu przychodów[15].

W wydatkach w roku budżetowym 1774-1775 największy udział miały płace urzędników magistrackich i sług miejskich oraz spłata długu. W kolejnych latach było regułą, iż znaczną część wydatków pochłaniały płace i koszty utrzymania administracji miejskiej[16]. Na większe inwestycje stać było miasto dopiero po kilkuletniej kumulacji nadwyżek budżetowych.

W finansach miejskich pewną rolę odgrywały dochody, które nie ujmowano w budżecie. Były to opłaty uiszczane przez mieszczan za wypas bydła i trzody na pastwisku miejskim, przemiał zboża w młynie miejskim i opłaty za czyszczenie kominów (3 grosze kwartalnie za komin). W 1778 r. wpływy za wypas bydła i trzody oraz przemiał zboża wynosiły łącznie 132 reichstalary[17].

Zabudowa

Kościerzyna była miastem otwartym, tzn. że nie była otoczona murem. Jej centrum stanowił rynek z ratuszem otoczonym ławami i straganami. Do publicz-

[15] APGd., 506, nr 420, s. 19; nr 422, s. 12-13. W latach 1781-1782 I 1799-1800 – udział subwencji rządowych w strukturze przychodów kasy miejskiej wynosił odpowiednio: 39,2% i 40,9%, zob.: APGd., 506, nr 355, s. 1-4; nr 428, s. 16.

[16] Np. w roku budżetowym 1776-1777 płace i koszty utrzymania administracji miejskiej wynosiły aż 80,3% ogółu wydatków.

[17] Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin (cyt. dalej GSPK Berlin), General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, II HA, Städte Sachen, Stadt Behrendt, Varia, nr 2, k. 7.

nych budowli w mieście należał także katolicki kościół parafialny, szkoła miejska, gorzelnia oraz młyn.

Według zestawienia statystycznego sporządzonego przez władze miasta w latach 1774-1781 znajdowało się w Kościerzynie 119 domów mieszkalnych. Z tej liczby zaledwie dwa były budowlami masywnymi, tzn. wykonane z cegły i pokryte dachówką. Pozostałe budynki były drewniane lub konstrukcji ryglowej wypełnione pacą, pokryte słomą lub gontem. W wymienionych latach w mieście znajdowało się 28 niezabudowanych parcel. Dopiero w 1783 r. wybudowano w Kościerzynie pierwsze – od zajęcia miasta przez Prusy – dwa domy mieszkalne. Pomimo ułatwień ze strony władz pruskich – oferujące niskooprocentowane i częściowo umarzane kredyty[18] – budownictwo mieszkaniowe rozwijało się w mieście wolno. Z liczby niezabudowanych parcel wynika, iż po 1783 r. do końca omawianego okresu, tj. do 1806 r., wybudowano w mieście 22 domy, w tym zaledwie 4 pokryte dachówką. W 1806 r. w mieście było 151 domów mieszkalnych, w tym tylko 6 pokrytych dachem ceramicznym. Pozostałe – to budynki drewniane lub konstrukcji ryglowej, wypełnione pacą i pokryte słomą lub gontem. Ich wartość wyrażona w pieniądzu była niewielka: np. w 1791 r. większość z nich ubezpieczono na kwotę 10-60 reichstalarów[19].

Pejzaż miasta uzupełniały: budynek szpitala, liczne stodoły i mielcuchy.

Tabela 5

Zabudowa Kościerzyny w latach 1774-1806

Rok	Domy		Stodoły	Mielcuchy	Niezabudowane parcele	Domy nowo zbudowane	Domy wyremontowane
	Kryte dachówką	Słomą lub gontem					
1774	1	116	48	18	28	1	4
1775	2	117	45	.	28	-	3
1776	2	117	43	18	28	-	4
1777	2	117	45	.	28	-	6
1778	2	117	45	.	28	-	3
1779	2	117	43	18	28	-	-
1780	2	117	41	.	28	-	-
1781	2	117	43	.	28	-	-
1783	2	119	43	.	26	2	-
1784	4	119	43	.	24	2	-
1785	4	117	43	18	26	-	-
1787	5	120	36	.	25	2	1
1789	5	121	.	.	24	1	1

APGd., 506, nr 1890, s. 111-127; R. Stoewer, *Geschichte*. s. 73.
APGd., 506, nr 1771, k. 26-29.

1798	5	129	43	18	14	-	-
1799	5	130	53	.	13	1	-
1801	5	134	54	18	9	1	2
1805	6	145	54	.	6	1	2
1806	6	145	54	.	6	-	-

Źródło: GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Materien, Tit. 58, nr 1; APGd., 506, nr 1890, s. 3

Objaśnienie: kropka – brak informacji;
kreska – zjawisko nie występuje.

Zabudowa Kościerzyny przedstawiała się niekorzystnie na tle zabudowy pozostałych miasteczek pomorskich. Żadne z nich – poza Tucholą i Człuchowem nie posiadały tak niekorzystnej proporcji między liczbą domów pokrytych strzechą i gontem a domami pokrytymi dachówką. Jeśli jednak w 1774 r. w Człuchowie na 129 domów mieszkalnych tylko 2 pokryte były dachówką, a w Tucholi wszystkie budynki mieszkalne (98) znajdowały się pod strzechą lub gontem, to w 1798 r. w miastach tych liczba domów pokrytych dachówką wzrosła do 81 (Człuchów) i 11 (Tuchola)[20]. W Kościerzynie liczba domów masywnych, pokrytych dachówką wzrosła w nieznacznym stopniu (zob. tab. 5).

Miasto ze względu na ciasnotę i łatwopalne dachy w dużym stopniu zagrożona była pożarami.

Władze pruskie wprowadziły w miastach, które nie posiadały własnego regulaminu pożarowego, jako obowiązujący „Królewsko-Pruski ogólny regulamin pożarowy dla miast" z 1718 r. Tekst tego regulaminu kościerski Magistrat ogłosił 25 października 1773 r., przybijając go na drzwiach wejściowych ratusza. W regulaminie zwracano uwagę na konieczność zaopatrzenia każdej posesji w sprzęt gaśniczy, zwłaszcza w skórzane wiadra i ręczne sikawki. Jednocześnie regulamin zobowiązywał władze miejskie do przeprowadzania kwartalnych kontroli zabezpieczenia pożarowego, sporządzania z tych czynności protokołu i sprawdzenie wykonania zaleceń pokontrolnych. Władze pruskie również nalegały, by właściciele posesji ubezpieczyli swe nieruchomości od następstw pożarów. Stały się one obowiązujące w prowincji od 1779 r.

W Kościerzynie z tego dobrodziejstwa korzystano od 1778 roku. Wówczas to 13 właścicieli ubezpieczyło swe nieruchomości na łączną sumę 1090 reichstalarów[21]. W następnych latach ubezpieczenia od następstw pożarów stały się w mieście powszechne, np. w 1791 r. ubezpieczono domy mieszkalne i zabudowania gospodarcze na łączną sumę 9820 reichstalarów[22].

[20] GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Materien, Tit. 58, nr 36.
[21] APGd., 506, nr 1748, k. 2.
[22] APGd., 506, nr 1772, k. 4.

W 1773 r. w mieście znajdowało się: 111 drewnianych, ręcznych sikawek, 103 wiadra skórzane, 3 kufy oraz dwie długie, masywne drabiny[23].

W omawianym okresie władze miejskie systematycznie uzupełniały komunalny sprzęt przeciwpożarowy. W 1778 r. zakupiono dużą, nowoczesną sikawkę metalową wraz z wężami, w 1805 r. następną. Zwiększono także ilość kuf (do 5) oraz dużych drabin (5). Zadbano również o utrzymanie w dobrym stanie publicznych i prywatnych studni (w latach 1773-1783 było ich 10, w następnych – 9)[24]. Jednocześnie dzięki systematycznym kwartalnym kontrolom zadbano o ilość i jakość sprzętu przeciwpożarowego znajdującego się w rękach prywatnych.

Zgodnie z rozporządzeniem królewskim z 3 lutego 1781 r. w każdej posesji miejskiej powinno się znajdować wiadro skórzane, ręczna sikawka i bosak, ponadto na każde 3 posesje – 1 kufa na płozach, 1 dużych rozmiarów bosak oraz na każde 6 nieruchomości 1 duża drabina[25].

Nieco wcześniejszym rozporządzeniem (10 II 1781) Kamera kwidzyńska zobowiązała kościerski Magistrat do zakupu kolejnych dwóch kuf oraz utrzymania w stałym pogotowiu 4 koni, niezbędnych do dostarczenia kuf z wodą na miejsce pożaru[26].

Pod koniec omawianego okresu, w 1805 r. miasto dysponowało dwoma dużymi, metalowymi sikawkami, 120 sikawkami ręcznymi, 107 skórzanymi wiadrami, pięcioma dużymi drabinami i taką ilością bosaków i kuf[27].

W 1804 r. kościerskie władze miejskie opracowały i opublikowały w języku niemieckim i polskim „Porządek ogniowy dla miasta Kościerzyna", który porządkował i regulował sprawy związane z ochroną przed pożarami i jak i sposobem ich gaszenia.

Dla skutecznej walki z pożarami miasto podzielono na cztery kwartały. Z każdego kwartału na miejsce pożaru zobowiązana była stawić się wraz ze sprzętem gaśniczym kompania składająca się z dowódcy (kapitana), jego zastępcy (porucznika) 18-22 obywateli właścicieli nieruchomości oraz zamieszkujących kwartał nieobywateli. Spośród obywateli wydzielono także kompanię (18 osób) do obsługi publicznych sikawek. Członkowie tej kompanii odpowiedzialni byli za ich stan techniczny i stałą gotowość do akcji. Ponadto wyznaczono po dwie osoby do obsługi każdej z 5 kuf oraz drużynę (dowódca i 6 osób) do obsługi publicznych drabin i bosaków[28].

Miasto było więc dobrze przygotowane do walki z pożarami. Wielkie pożary trapiące w omawianym okresie np. Starogard, Debrzno czy Skarszewy szczęśliwie omijały Kościerzynę. Pod koniec XVII i na początku XIX stulecia odnotowa-

[23] GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Städte Sachen, Stadt Behrendt, Varia, nr 2, k. 8.
[24] APGd., 506, nr 1890, s. 3.
[25] APGd., 506, nr 1748, k. 22.
[26] Ibid., k. 23.
[27] ApGd., 506, nr 1890, s. 3.
[28] APGd., 506, nr 1748, k. 66-75

no tu jedynie trzy niewielkie pożary: w 1798 r. – słodowni, 1799 r. – domu mieszkalnego, szopy i piekarni, w 1804 r. – domu mieszkalnego[29].

Ludność

Lata 1773-1805 cechował wzrost liczby mieszkańców miasta. W ciągu 32 lat ludność Kościerzyny wzrosła prawie o 90 proc. Wzrost ten był jednak nierównomierny – powolny w latach 70. XVIII wieku i wyraźnie przyspieszony w pierwszych latach XIX stulecia.

Tabela 6

Mieszkańcy Kościerzyny w latach 1773-1807

Rok	Liczba mieszkańców	W tym Żydzi	1773=100
1773	509	-	
1774	505	9	99,2
1775	520	25	103,0
1776	518	25	101,8
1777	514	36	101,0
1778	530	41	104,1
1781	480	39	94,3
1782	606	23	119,0
1783	580	20	113,9
1788	548	20	107,7
1798	783	22	153,8
1799	793	25	155,8
1801	828	23	162,7
1803	834	23	163,8
1805	965	33	189,6
1807	949	26	186,4

Źrodło: GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Materien, Tit. 58, nr 1, 3, 36; II HA Städte Sachen, Stadt Behrendt, Varia, nr 2; APGd. 506, nr 1890, s. 168; nr 1215

Objaśnienie: kreska – zjawisko nie występuje.

Liczbę mieszkańców miasta kształtowały następujące czynniki: napływ ludności z zewnątrz, napływ ludności wyznania mojżeszowego i trudno uchwytny – w przypadku Kościerzyny – przyrost naturalny.

[29] APGd., 506, nr 1894, k. 10, 14; pożar, który wybuchł w Starogardzie 22 VIII 1792 r. zniszczył prawie całe miasto, powstałe straty oszacowano na ogromną sumę 36 210 reichstalarów – APGd., 506, nr 1772, k. 7.

Jeśli idzie o okres kolonizacji fryderycjańskiej, to w latach 1774-1786 osiedliły się w Kościerzynie 3 rodziny osadnicze[30].

W następnych latach w ramach akcji kolonizacyjnej nie przybyli tu żadni osadnicy[31].

Tabela 7

Liczba osób (głów rodzin lub osób samotnych), które uzyskały w Kościerzynie w latach 1773-1803 prawa obywateli miasta.

Region lub kraj	Rok														
	1773	1774	1776	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1800	1801	1803
Kościerzyna	7	10	5	4	3	2	5	3	-	3	3	6	3	3	4
Prusy Zachodnie	5	6	-	1	1	4	-	3	2	2	2	2	-	1	4
Pozostałe prowincje pruskie	10	7	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Razem:	22	23	6	5	4	6	5	6	2	5	5	8	3	4	8

Źródło: APGd., 506, nr 1159, s. 7-12

Objaśnienie: – kreska – zjawisko nie występuje.

O imigracji do Kościerzyny świadczą dane o przyjęciach w poczet obywateli Kościerzyny, choć nie obejmują wszystkich imigrantów. Liczby dla lat 1773-1803 dotyczą tylko tych głów rodzin lub osób samotnych, które mogły uzyskać prawo miejskie, a więc nabywających nieruchomości lub prowadzących samodzielną działalność gospodarczą. Nie obejmowały więc one zarówno członków rodzin osób nabywających prawa miejskie, jak i przybywającej do Kościerzyny ludności robotniczej, w tym również służby domowej, parobków i dziewek, jak i uczniów terminujących w rzemiośle czy też czeladników rzemieślniczych. Stąd dane te w ograniczonym zakresie odzwierciedlają nasilenie napływu ludnościowego do Kościerzyny. Okres najintensywniejszych przyjęć do prawa miejskiego osób spoza Kościerzyny przypadał na lata 1773-1774. W następnych latach były to raczej rzadkie przypadki. Kościerzyna nie była atrakcyjnym terenem dla podjęcia tu działalności gospodarczej.

Liczbę ludności żydowskiej osiadłej w mieście w omawianym okresie przedstawia tabela 6. Pierwsi Żydzi osiedlili się w Kościerzynie w 1774 r. Była to przybyła z Człuchowa rodzina Caspra Gersona, zamożnego kupca (majątek jego szacowano na 1000 reichstalarów). Liczyła ona łącznie z dwoma sługami i dziewką 9 osób. Gerson zajmował się zaopatrywaniem miejscowych sukienników w wełnę

[30] M. Bär, *Westpreussen unter...*, Bd. I, s. 332.

[31] APGd., 506, nr 1893, k. 9.

oraz skupem i dalszą odsprzedażą wytworzonych przez nich tekstyliów. W następnym roku zatrudnił on trzech pomocników handlowych oraz prywatnego nauczyciela. Oprócz nich osiedlił się w Kościerzynie kolejny kupiec żydowski Lewin Meyer. Społeczność żydowska liczyła wówczas 25 osób[32].

Obserwowany od lat 80. spadek liczby wyznawców mojżeszowych w mieście wiąże się zapewne z zaostrzonymi restrykcjami władz pruskich wobec tej społeczności oraz z wysokimi opłatami za uzyskanie koncesji na osiedlanie się Żydów w miastach prowincji[33].

Tabela 8

Mieszkańcy Kościerzyny na tle liczby mieszkańców miasteczek pomorskich

Miasto	Rok								
	1773	1774	1775	1776	1777	1798	1799	1801	1803
Kościerzyna	509	505	520	518	514	783	793	822	842
Tczew	1385	1296	1317	1407	1447	1556	1596	1669	1760
Gniew	1034	1091	-	1150	1107	1978	1975	2035	2207
Nowe	1079	1097	1031	1198	1195	1468	1583	1600	1685
Puck	810	758	769	848	814	960	977	992	1017
Skarszewy	860	893	949	863	996	1279	1465	1557	1536
Starogard	1199	1263	1210	1273[a]	1273[a]	1811	2750	2706	2972
Chojnice	1750	1763	1795	1897	1906	2098	2350	2509	2569
Debrzno	1289	1255	1234	1301	1306	1396	1476	1431	1431
Czarne	-	855	808	831	851	1103	1131	1151	1074
Lędyczek	344	350	403	394	451	688	679	708	691
Świecie	1079	1630	1530	1447	1643	2017	2166	2326	2163
Człuchów	553	571	550	600	597	915	809	1063	1106
Tuchola	425	460	523	502	492	1167	1152	1214	1242
Wejherowo	717	-	-	739	750	864	880	875	947
Biały Bór	577	652	633	634	628	836	794	803	876

Źródło: GSPK. Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Materien, Tit. 58, nr 1, 3, 36; II. HA Städte Sachen, Stadt Baldenburg, Varia, nr 4:Behrendt, Varia, nr 2; Conitz, Varia, nr 7; Dirschau, Varia, nr 2; Friedland Pr., Varia,

[2] APGd., 506, nr 1215, k. 78.

[3] 18 I 1786 r. ponowiono i obostrzono edykt z 17 XI 1747 r. zakazujący Żydom uprawiania handlu obnośnego. Za naruszenie tego zakazu groziło odtąd trzymiesięczne uwięzienie w twierdzy, a następnie wypędzenie z Prus. – APGd., 506, nr 1212, s. 32-34. Od Żyda pragnącego osiedlić się w mieście i tu prowadzić samodzielną działalność gospodarczą wymagano posiadanie majątku o minimalnej wartości 1000 reichstalarów i uiszczenie opłaty koncesyjnej. Np. Żyd Joachim Wulf ze Starogardu za uzyskanie koncesji na osiedlenie się w Kościerzynie zapłacił w 1798 r. – 102 reichstalary, 10 groszy i 6 fenigów – APGd., 506, nr 1215, k. 26.; zob. także: R. Stoewer, *Geschichte...*, s. 110-111.

nr 2; Hamerstein, Varia, nr 6; Landeck, Varia, nr 7; Neuenburg, Varia, nr 7; Neustadt, Varia, nr 2; Putzig, Varia, nr 1; Schlochau, Varia, nr 2; Schöneck, Varia, nr 2; Stargard, Varia, nr 5; Tuchel, Varia, nr 1.

Objaśnienie: – kreska – brak informacji;

a – łącznie z żonami i dziećmi żołnierzy garnizonu wojskowego; bez nich miasto liczyło 1199 mieszkańców;

Kościerzyna była jednym z najmniejszych miast ówczesnych Prus Zachodnich. Spośród 16 małych miast tej prowincji niższą liczbę mieszkańców w latach 70. XVIII w. miały jedynie Lędyczek i Tuchola. W latach 90. XVIII i na początku XIX stulecia ostatnie z wymienionych miast liczebnością mieszkańców już znacznie wyprzedzało Kościerzynę (zob. tab. 8).

Tabela 9

Mieszkańcy Kościerzyny w latach 1774-1807

Liczba mieszkańców	Rok														
	1774	1775	1776	1777	1778	1781	1782	1783	1788	1798	1799	1801	1803	1805	1807
	505	520	518	514	530	480	606	580	548	783	793	828	834	965	949
w tym:															
mężczyźni	156	153	127	122	119	99	134	131	124	162	164	170	172	193	192
kobiety	168	160	151	139	132	122	154	144	136	187	189	194	196	214	218
dzieci	133	157	180	193	232	205	270	257	245	369	378	393	394	491	484
w tym:															
chłopcy	62	74	87	92	108	95	127	119	117	174	178	187	184	226	221
dziewczynki	71	83	93	101	124	110	143	138	128	195	200	206	210	265	263
czeladnicy	9	7	9	9	3	5	4	2	4	6	6	8	6	6	4
służba i parobcy	15	16	13	15	3	11	9	19	4	11	8	16	17	18	13
terminatorzy i chłopcy	9	10	15	13	13	11	12	3	18	19	18	17	19	13	18
dziewki	15	17	23	23	28	27	23	24	17	29	30	30	30	30	20

Źródło: GSPK Berlin, General- Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Materien, Tit. 58, nr 1, k. 4; IIHA Städte Sachen, Stadt Behrendt, Varia, nr 2; APGd., 506, nr 1890, s. 2-3.

Tabela 9 zawiera elementy składu demograficznego Kościerzyny w latach 1774-1807. Wskazują one na przewagę kobiet wśród dorosłej populacji, co prawdopodobnie było wynikiem emigracji z miasta, w której z natury rzeczy brali udział w silniejszym stopniu mężczyźni. Na przewagę kobiet wśród dorosłej ludności miasta złożyła się także spora liczba zamieszkujących tu wdów.

Wysoki był udział dzieci (od 26,3 proc. w 1774 r. do 51,0 proc. w 1807 r.; przeciętnie 42,7 proc.) w stosunku do globalnej liczby mieszkańców miasta. Wśród dzieci występowała stała przewaga osób płci żeńskiej.

Charakterystyczny jest nieznaczny udział czeladników, terminatorów i służby w ogólnej liczbie mieszkańców miasta. Kształtował się on w latach 1774-1807 w granicach 5,8-11,7 proc. (średnio 8,8 proc.) globalnej liczby mieszkańców Kościerzyny. Świadczy to o słabości kościerskiego rzemiosła (o czym w dalszej części artykułu) i o ubóstwie mieszkańców miasta.

Spis ludności Kościerzyny z 1782 r. pozwala na przedstawienie struktury wieku jej mieszkańców. Przedstawiała się ona następująco[34]:

wiek	0-1	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40
% ogółu mieszkańców	3,1	12,5	15,3	11,0	6,3	4,6	4,6	3,5	8,6

wiek	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	76-80	powyżej 80
% ogółu mieszkańców	8,7	6,3	6,3	2,6	3,0	1,5	0,8	0,8	

Dominującą grupą wiekową wśród mieszkańców Kościerzyny stanowiły dzieci i młodzież (do 20 roku życia). Wiek starczy (powyżej 60 lat) osiągnęło zaledwie 6,6 proc. ogółu mieszkańców miasta.

Tabela 10

Skład społeczno-zawodowy głów rodzin
i samotnych mężczyzn w Kościerzynie w 1776 i 1798 r.

Zawód lub pozycja społeczna	1776		1798	
	liczba	%	liczba	%
Ogółem	127	100,0	102	100,0
w tym:				
kupcy	1	0,8	3	2,9
przekupnie	2	1,6	3	2,9
rzemieślnicy	55	43,3	63	61,7
w tym:				
szewcy	19		30	
bednarze	2		4	
kowale	3		4	
piekarze	1		5	
tokarze	1		2	
krawcy	4		4	
stolarze	2		4	

APGd., 506, nr 1890, s. 111-127

sukiennicy	7		-	
stelmachowie	2		-	
płóciennicy	3		3	
garncarze	3		2	
piwowarzy	5		-	
rymarze	1		-	
dekarze	1		-	
rzeźnicy	1		-	
szklarze	–		2	
cieśle	-		1	
ślusarze	–		2	
rolnicy	33	26,0	19[a]	18,7
robotnicy dniówkowi	21	16,5	b	b
inni	15	11,8	13	13,8
w tym:				
urzędnicy	5		5	
duchowni	1		2	
organista	1		1	
chirurg	1		-	
cyrulik	–		2	
muzycy	1		-	
furmani	1		-	
nauczyciele	1		-	
pasterze	2		3	
stróż nocny	1		-	
wachmistrz	1		-	
rybacy	-		1	

Źródło: APGd., 506, nr 1890, s. 49-64; nr 1899, k. 8-10.
Objaśnienie:
a – spis uwzględnia jedynie rolników posiadających 1 i więcej włók
b – brak informacji

Wśród czynnych zawodowo mężczyzn przeważali rzemieślnicy oraz rolnicy. Sporą grupę stanowili robotnicy dniówkowi. Pozostałe zawody reprezentowane były w niewielkim stopniu.

W chwili wcielenia do państwa pruskiego Kościerzynę zamieszkiwali wyłącznie katolicy. W 1774 r. w mieście pojawiły się osoby wyznania mojżeszowego, a w 1781 r. przybył tu pierwszy pastor ewangelicki. Jednak dopiero od 1798 r. dysponujemy wyodrębnionymi danymi o poszczególnych konfesjach.

Tabela 11
Ludność Kościerzyny według wyznania w latach 1798-1806

Rok	Liczba rodzin						
	ogółem	katolickich	%	ewangelickich	%	wyznania mojżeszowego	%
1798	141	111	78,7	24	17,1	6	4,2
1800	166	135	81,3	25	15,1	6	3,6
1801	167	135	80,8	26	15,6	6	3,6
1802	174	138	79,3	26	14,9	10	5,8
1803	177	140	79,1	27	15,3	10	5,6
1805	178	141	79,2	27	15,2	10	5,6
1806	176	141	80,1	25	14,2	10	5,7

Źródło: APGd., 506, nr 1890, s. 168.

Jak wynika z powyższej tabeli pod koniec XVIII i w pierwszych latach XIX w. katolicy stanowili około 80 proc. ogółu mieszkańców miasta, ewangelicy – około 15 proc., wyznawcy Mojżesza – około 5 proc.

Gospodarka

Ważną gałąź gospodarki miasta stanowiło rolnictwo. Kościerzyna zaopatrzona była w 36 włóki chełmińskie (1 włóka – ok. 17 ha) gruntu, zwanego włókami mieszczańskimi. Oprócz tego miasto wyposażone było w grunt, którym zarządzał Magistrat. Były to: 5 włók zwanych wójtowskimi, 5 włók pastwisk oraz 8 włók folwarku miejskiego, zwanego Kościerską Hutą. Kolejne 4 włoki należały do plebana.

Wspomniane włóki mieszczańskie w 1778 r. należały do 35 obywateli – rolników. Wielkość ich gospodarstw była zróżnicowana: 1 osoba posiadała 4 ½ włóki, 1 – 2 ½ włóki, 2 – po 1 ½ włóki, 4 – po 2 włóki, 7 – po 1 włóce i 20 mieszczan – rolników po ½ włóki[35].

Z upływem czasu gospodarstwa mieszczańskie – zapewne w wyniku podziałów rodzinnych – uległy rozdrobnieniu. W 1791 r. 3 osoby posiadały po 2 włóki, 6 – po 1 ½ włóki, 8 – po 1 włóce oraz 28 mieszczan – rolników – po ½ włóki[36].

Na polach mieszczańskich uprawiano przede wszystkim żyto (w latach 1795-1798 wysiewano go przeciętnie rocznie 1313 korców), owies (200 korców), jęczmień (120 korców), ponadto groch (80 korców), tatarkę (50 korców) oraz nieco lnu. Coraz powszechniejsza stawała się uprawa kartofli (przeciętnie w roku wysadzano 420 korców).

Łąki mieszczańskie dostarczały 120-140 fur siana rocznie.

[35] APGd., 506, nr 620, s. 1-14.
[36] APGd., 506, nr 621, k. 1-2.

Podobna była struktura upraw w folwarku miejskim oraz na gruntach plebańskich. Na tych ostatnich wysiewano przeciętnie w roku po 28 korców zbóż ozimych i jarych[37].

Pastwiska i łąki stanowiły podstawę dobrze rozwiniętej hodowli w mieście.

Pogłowie inwentarza żywego w mieście przedstawia tabela 12.

Tabela 12

Pogłowie zwierząt hodowlanych w latach 1775-1798

Rok	Konie	Woły	Krowy	Młode bydło	Owce	Wieprze
1775	70	59	97	81	330	296
1776	83	74	107	93	406	316
1778	76	.	280[a]	.	299	.
1782	85	62	88	.	448	73
1785	83	79	120	60	708	.
1786	74	76	124	44	653	.
1797	120	58	149	92	812	385
1798	138	87	168	122	1030	424

Źródło: GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Städte Sachen, Stadt Behrent, Varia, nr 2, k. 12; Materien, Tit 58, nr 37, k. 176; APGd. 506, nr 1890, s. 42-43, 49-60, 126-127; nr 1895, s. 12-13.

Objaśnienie: kropka – brak informacji

a – łącznie z młodym bydłem

Do powyższych liczb należy dodać żywy inwentarz trzymany w folwarku miejskim.

Folwark ten – jak już wspomniano – liczył 8 włók. Na zabudowania folwarczne składały się 3 domy mieszkalne, 3 stodoły oraz 4 stajnie i obory.

Uprawiano żyto, jęczmień, owies, groch, tatarkę, len oraz nieco chmielu i kartofli. Znajdował się tu również sad i pasieka. Trzymano (w 1798 r.): 6 koni, 12 wołów,8 krów mlecznych, 14 sztuk młodego bydła, 81 owiec i 15 wieprzy.

W 1798 r. na terenie folwarku mieszkało 20 osób[38].

Płody rolno-hodowlane służyły nie tylko konsumpcji wewnętrznej, ale stanowiły ważny przedmiot handlu, np. w 1798 r. kościerscy mieszczanie – rolnicy sprzedali poza miasto 15 koni, 8 wołów, 13 krów, 21 cieląt 184 owce oraz 93 wieprze[39]. Miejskie rolnictwo dostarczało również miejscowym piwowarom, gorzelnikom i sukiennikom niezbędny do produkcji surowiec. Miasto otaczały ogrody i sady (1907

APGd., 506, nr 1798, k. 12-14.

Ibid., k. 15.

APGd., 506, nr, 1899, k. 18-19.

prętów^2; 1 pręt^2 = 14,184 m^2). Rozwinięta była tu również hodowla pszczół (50 uli, z których w 1798 r. uzyskano 225 kwart miodu i 20 funtów wosku).

Miasto było także właścicielem 3 włók lasu.

Kolejnym, znaczącym działem gospodarki miasta była produkcja piwa i gorzałki.

Prawo warzenia piwa przysługiwało wszystkim posiadaczom parceli miejskiej. W latach 1774-1799 było ich od 88 do 105. Nie wszyscy jednak uprawnieni obywatele korzystali z przysługującego im prawa do produkcji piwa. Produkcja tego trunku wymagała sporego kapitału – przede wszystkim na zakup drogich kotłów i panwi, kupno surowca (jęczmienia i chmielu) oraz drewna do palenia pod kotłami i panwiami.

Rozmiary produkcji piwa określa ilość zużytego do tego celu słodu. Według taksy opracowanej przez kościerski Magistrat na wyprodukowanie 1 beczki piwa o pojemności 100 sztofów, tj. 140 litrów, zużywano 2 korce słodu[40]. W latach 1774, 1775, 1776, 1798, 1799 i 1803 zużyto przy warzeniu piwa odpowiednio: 1110, 1143, 873, 1073, 1008 i 523 korce słodu. Uzyskano więc w roku 1774 – 555, w 1775 – 571, 1776 – 436, 1798 – 536, 1799 – 504 i w 1803 r. – 264 beczki tego trunku. Część jego zapewne przeznaczono na własne potrzeby i na wyszynk w miejscowej karczmie (4-5 beczek rocznie). Ogromna większość znalazła odbiorców w Gdańsku, np. w 1776 r. sprzedano kupcom gdańskim 632 beczki tego trunku[41].

Każdy właściciel parceli miejskiej miał również prawo do palenia gorzałki. Założenie gorzelni wymagało znacznego kapitału. W Kościerzynie funkcjonowała gorzelnia komunalna, którą władze miejskie wydzierżawiały wykwalifikowanym gorzelnikom. Do wyprodukowania 1 oma miary pruskiej (1 om = 110 sztofów = 154 litry) – według wspomnianej taksy zużywano 8-10 korców żyta. Znamy liczbę korców żyta zużytych w Kościerzynie w latach 1774, 1775, 1776, 1798, 1799, 1803 do palenia gorzałki. Przyjmując magistracki wskaźnik, otrzymujemy ilość wyprodukowanego trunku – wynosiła ona dla wymienionych lat odpowiednio: 72, 66, 61, 108, 64 i 54 omy.

Rzemiosło kościerskie było słabo rozwinięte. W latach 1776 i 1798 odnotowano w mieście odpowiednio 55 i 63 mistrzów w 18 specjalnościach. Z reguły, z powodu braku dostatecznej liczby zamówień, mistrzowie sami pracowali w warsztacie. Do wyjątków należało zatrudnienie czeladników czy terminatorów. Warsztat nie zawsze zapewniał rodzinie mistrza utrzymanie. Toteż wielu z nich uzupełniało budżet domowy uprawą kawałka gruntu, hodowlą krowy i wieprza.

Najliczniejszą grupą kościerskich rzemieślników tworzyli szewcy. W 1776 r. stanowili 34,5 proc., a w 1798 r. – 48 proc. ogółu mistrzów w mieście.

W pierwszych latach panowania pruskiego podjęto próbę utworzenia w mieście ośrodka produkcji tekstylnej.

[40] APGd., 506, nr 1667, s. 2.

[41] GSPK Berlin, General – Direktorium Westpreussen und Netzedistrikt, Städte Sachen, Stadt Behrendt, Varia, nr 2, k. 14.

W latach 1774-1775 osiedliło się w Kościerzynie 5 sukienników przybyłych tu ze Słupska (2), Bytowa (1), Czaplinka (1) i Wielkopolski (1) oraz jeden wytwórca cajgu z Chojnic. Zaopatrywali się oni w surowiec u miejscowego kupca żydowskiego Caspra Gersona, który także skupował gotowe sukno.

Sukiennictwo nie rozwinęło się jednak w Kościerzynie na większą skalę. Zasadniczym tego powodem były trudności w zaopatrywanie się w wełnę. Władze pruskie w 1782 r. – w trosce o rozwój rodzimej hodowli owiec – wydały zakaz przywozu wełny z Polski[42]. Spowodowało to wzrost cen na ten surowiec, spadek opłacalności produkcji sukna i w konsekwencji od końca lat 80. XVIII w. – zubożenie sukienników. W mieście pozostali jedynie cajgownicy, produkujący znacznie tańsze tekstylia, które znajdowały tu i w najbliższej okolicy nabywców. Na ogólną sytuację sukiennictwa w Prusach Zachodnich wpłynęła także polityka celna Rosji – tradycyjnego odbiorcy tekstyliów pomorskich. Wprowadziła ona w 1782 r. wysokie cło na sukno sprowadzane z Prus, wynoszące około 1/6 jego wartości. Spowodowało to m.in. spadek o połowę eksportu sukna z Chojnic – głównego zachodniopruskiego centrum produkcji tekstylnej[43].

Branża tekstylna reprezentowana była w Kościerzynie ponadto przez 3 płócienników, 4 krawców i od 1787 r. – jednego kapelusznika.

Tabela 13

Sukiennicy w Kościerzynie w latach 1774-1803

Rok	Liczba mistrzów		Zużyta wełna w małych kamieniach[a]
	sukiennicy	cajgownicy	
1774	4	2	670
1775	5	2	670
1776	5	1	550
1777	2	1	408
1779	1	1	388
1784	2	1	380
1787	2	1	401
1788	2	1	.
1798	-	4	390
1799	-	4	390
1801	-	3	.
1803	-	3	263

Źródło: APGd., 506, nr 1890, s. 2-3.

Objaśnienie: kropka – brak informacji
kreska – zjawisko nie występuje
a – 1 mały kamień = 11 funtów

[42] APGd., 506, nr 1730, s. 12.; zob. także R. Stoewer, *Geschichte.* s. 79.

[43] APGd., 8, nr 198, s. 83-87.

Słabo rozwinięte były w Kościerzynie również stosunki rynkowe. Handel hurtowy obejmujący nie tylko miasto i jego najbliższą okolicę ograniczał się w zasadzie do skupu wełny i sprzedaży tekstyliów (głównie sukna i cajgu), uprawiany zaledwie przez 1 kupca i jego czeladników. Przedmiotem handlu hurtowego było również wytwarzane w mieście piwo i gorzałka.

Sieć handlu detalicznego nie była tu również imponująca. Handel wyrobami rzemieślniczymi odbywał się w domu mistrzów oraz w ławach zlokalizowanych w rynku. W interesującym nas okresie znajdowały się tu 2 ławy chlebowe (od 1800 r. – 5), 1-2 ławy mięsne, 3-4 garncarskie oraz najliczniejsze (16-26) ławy szewskie. Ponadto w rynku znajdowały się 3 stragany kramarskie[44]. Ci ostatni zajmowali się sprzedażą na sztuki, tuziny i funty (a więc wyłącznie detaliczną) śledzi, masła, łoju, sera, sadła, słoniny, dziegciu, tranu, mydła, siarki, grochu, mąki i soli, a także krochmalu, tytoniu, imbiru, pieprzu, anyżu, kminku, rodzynek, suszonych śliw i papieru[45].

Z powodu ograniczonego popytu kościerscy przekupnie zajmowali się dodatkowo uprawą roli i hodowlą.

W piwnicach ratusza szynkowano wino i miód pitny, a w karczmie miejskiej – piwo i gorzałkę.

W Kościerzynie nie odbywały się – powszechne w innych miastach prowincji – cotygodniowe targi. Produkty rolno-hodowlane można było nabyć u miejscowych mieszczan-rolników i okolicznych chłopów, którzy także przywozili produkty swych gospodarstw do miasta.

Corocznie w Kościerzynie odbywało się pięć jarmarków. Rozpoczynały się one w pierwszy poniedziałek po uroczystości Matki Bożej Gromnicznej (luty), w poniedziałek przed Wielkanocą, w poniedziałek przed świętem Bożego Ciała, w pierwszą środę po święcie Narodzenia NMP oraz w pierwszy poniedziałek po uroczystości św. Marcina (listopad). Były to jarmarki końskie i bydlęce, ale odwiedzali je także rzemieślnicy i kramarze.

W wykorzystanych źródłach często spotykamy skargi władz miejskich Kościerzyny na słabą frekwencję na miejscowych jarmarkach. Konkurencję upatrywały one – podobnie jak włodarze innych miast prowincji – w jarmarkach wiejskich.

W 1774 r. podczas jarmarku lutowego pobrano obowiązującą opłatę postojową od 4 kołodziejów, 1 siodlarza, 1 kuśnierza, 3 kramarzy, 4 producentów węgla drzewnego, 1 handlarza płótnem, 1 sprzedawcy tytoniu i od 1 Żyda.

Również kolejny (wielkanocny) jarmark nie cieszył się zbytnią frekwencją. Przybyło nań 3 kołodziejów, 2 smolarzy, 2 siodlarzy, 2 kowali, 4 kramarzy, 1 kuśnierz, 1 piekarz i 5 wytwórców węgla drzewnego[46].

---

[44] APGd., 506, nr 354, s. 22-23; nr 398, s. 4; nr 351, s. 21, 45; nr 420, s. 9; nr 422, s. 5; nr 425, s. 45; nr 428, s. 4.

[45] APGd., 506, nr 1667, s. 12.

[46] APGd., 506, nr 420, s. 191, 197.

Mimo ograniczonego zasięgu jarmarki kościerskie sprzyjały swobodnej wymianie między miejscowym rzemiosłem a producentami z zaplecza. Kasie miejskiej przynosiły także dochody z opłat od bud i straganów, wozów, przyprowadzanych na sprzedaż koni i bydła oraz opłat za korzystanie z wagi miejskiej[47].

Podsumowując, należy stwierdzić, iż miasto po zajęciu przez Prusy utraciło samorządność i samodzielność finansową. Członkowie Magistratu byli urzędnikami państwowymi, odpowiedzialnymi za swą działalność przed pruskimi władzami zwierzchnimi, jednak sposób zarządzania miastem – zwłaszcza finansami – uległ znacznej poprawie w porównaniu z czasami Rzeczypospolitej.

W omawianym okresie nastąpił wzrost liczby mieszkańców miasta. Zachowało ono nadal charakter agrarny, ze słabo rozwiniętym rzemiosłem i stosunkami rynkowymi.

W niewielkim stopniu nastąpiły zmiany w infrastrukturze miasta, wyrażonej m.in. wzrostem liczby domów masywnych, pokrytych cegłą.

[47] APGd., 506, nr 840, s. 1; nr 1680, s. 3.

Mieszkańcy Kościerzyny w 1778 roku

Nr posesji	Imię i nazwisko	Posiada gruntu		Wysiew zbóż (korce)		Zbióry siana (fury)	Ogród (pręty²)
		Włóki	Morgi	Ozime	Jare		
1	Johann Pichowski	4 ½	½	38	38	8	14
2	Thom. Sawitzki	-	½	½	½	-	14
3	Lud. Czurylowski	1	½	7 ½	7 ½	4	14
4	Mart. Niesolowski	-	½	2	2	2	14
5	Andr. Uskewitz	2	½	15 ½	15 ½	5	14
6	Johann Sukowski	-	½	2	2	2	14
7	Joseph Bonkowski	½	½	4 ½	4 ½	6	14
8	Michael Ruchniewitz	½	½	5	5	2	14
9	Dom. Ruchniewitz	}					
10	tenże	} -	14 ½	2 ½	2 ½	1	21
11	Zabinski	-	½	½	½	-	14
12	Mat. Boska	-	½	½	½	-	14
13	wdowa Bonschinska	-	½	½	½	-	14
14	Andr. Bonschinski	1	½	8	8	2	14
15	Johann Krositzky	-	½	½	½	-	14
16	Franc Möller	-	½	½	½	-	14
17	Lisakowski pusta parcela	-	½	½	½	-	14
18	wdowa Bukowska	-	½	½	½	1	14
19	Michael Wellich	-	½	½	½	-	14
20	Franc Kleschinski	-	½	½	½	-	14
21	Albt. Kuchowski	-	½	½	½	-	14
22	Ignac Gonsch	1	½	8 ½	8 ½	3	14

23	Albr. Lukowitz	½	½	5	5	2	14
24	Albr. Gonsch	-	½	1	1	1	14
25	Wlad. Bonschinski	1	½	8	8	3	14
26	Anton Bonschinski	½	½	5	5	1	14
27	wdowa Orlowska	-	½	½	½	-	14
28	Albt. Gonsch	-	½	½	½	-	14
29	Joseph Czarnowski	-	½	½	½	-	14
30	Albt. Wirsba		¼	1/4	¼	-	7
31	Stan. Platta	½	½	4 ½	4 ½	1	14
32	Jacob Zynda	½	½				
33	tenże	-	¼	3 ½	3 ½	1	36
34	Nicol. Ruchniewitz	-	½	½	½	1	14
35	Johann Pichowski	-	½	½	½	-	14
36	Mart. Willich	-	½	½	½	-	14
37	L. Czurylowski	2	½	17	17	5	39
38	Joseph Czurylowski	½	½	4	4	5	14
39	Jacob Rzenczewitz	-	½	½	½	-	14
40	Albr. Pleschinski	}					
41	tenże	} 2	1	19	19	8	43
42	Johann Gollunski	½	½	4	4	2	14
43	Jacob Szigilski	-	½	½	½	-	14
44	Michael Kurkowski	-	½	½	½	1	14
45	L. Czurylowski	-	½	½	½	-	14
46	wdowa Schwartz	-	½	½	½	-	14
47	Joh. Piechowski, pusta parcela	-	½	½	½	-	14
48	tenże	-	½	½	½	-	14

49	tenże	-	½	½	½	-	14
50	Math. Ruchniewitz	-	½	½	½	-	14
51	Albt. Kleschinski	-	½	½	½	-	14
52	Albt. Nitzel	-	½	½	½	-	14
53	Lud. Szyndowna, pusta parcela	-	½	½	½	-	14
54	Barth. Pellowski	-	½	½	½	-	14
55	Mart. Netzel	-	½	½	½	-	14
56	Johann Kopitzki	-	½	½	½	-	14
57	Joh. Pichowski, pusta parcela	-	½	½	½	-	14
58	Simon Kossater	-	½	½	½	-	14
59	wdowa Fischerin	-	½	½	½	-	14
60	Johann Koschinski	½	-	3 ½	3 ½	-	14
61	wdowa Möllerin	-	½	½	½	-	14
62	Martin Pianowski	-	½	½	½-	-	14
63	Albert Ruchniewitz	-	½	½	½	-	14
	Anton Platta	½	-	3 ½	3 ½	-	14
64	Cas. Nitzell	-	½	½	½	-	14
65	Math. Boska	1	½	7 ½	7 ½	2	14
66	Nicl. Droim	-	½	½	½	-	14
67	Anton Bunick	½	-	3 ½	3 ½	-	14
	szpital						
68	Joseph Gollunski	-	½	½	½	-	14
69	Jac. Rzenczewitz	-	½	½	½	-	14
70	tenże, pusty plac	-	¼	¼	¼	-	7
71	szkoła miejska						
72	wdowa Bonschinska	-	½	½	½	-	14

73	Adam Philip	½	½	4	4	3	14
74	Anton Sawitzki	-	½	½	½	-	14
75	Alb. Kleschinski, pusty plac	-	½	½	½	-	14
76	Ign. Sawitzki	-	½	½	½	-	14
77	Nicl. Stobienski	-	½	½	½	-	14
78	Ign. Boska	-	½	½	½	-	14
79	wdowa Ruchniewitz	½	¾	4	4	3	21
80	Peter Penstski	-	¼				
81	tenże	2	½	} 14	14	2	21
82	Albr. Gramss	-	½	½	½	1	14
83	Anton Szynda	-	½	½	½	1	14
	Joseph Kleschinski	½	-	4	4	2	-
84	Barth. Pellowski	2 ½	½	19 ½	19 ½	5	14
85	Bonschinski	-	½	½	½	-	14
86	Barth. Pellowski	-	½	½	½	-	14
	Ign. Bonschinski	1	-	7	7	2	-
87	Anton Wirsba	-	½	½	½	1	14
88	David Richter	-	½	½	½	-	14
89	Ign. Glock	½	½	4	4	2	14
90	Stan. Przitarski	}					
91	tenże	} 1 ½	¾	11	11	5	21
92	Michael Waldmann	-	½	½	½	-	14
93	Martin Pischnick	-	½	½	½	1	14
94	wdowa Koschinska, pusta parcela	-	½	½	½	-	14
95	Zabinski, pusta parcela	-	½	½	½	-	14
96	Mich. Ruchniewitz, pusta parcela	-	½	½	½	-	14

97	wdowa Wallerianowski	-	½	½	½	-	14
	Karsikowski	1	-	7	7	2	-
98	taż	-	½	½	½	-	14
99	taż	-	½	½	½	-	14
	Alex. Uskewitz	½	-	3 ½	3 ½	1	-
100	Alb. Koschelski	-	½	½	½	-	14
101	Johann Lempke	-	½	½	½	1	14
102	Ign. Lisakowski	-	¼	¼	¼	1	7
103	Jac. Szygilski	-	½	½	½	-	14
104	Andr. Kosikowski	-	½	½	½	-	14
105	Johann Pichowski	-	½	½	½	-	14
106	Ign. Bonskowski	-	½	½	½	1	14
107	Joseph Maykowski	-	¼	¼	¼	1	7
108	Cas. Przitarski	-	½	½	½	-	14
109	Thom. Ruchniewitz	½	½	4	4	2	14
110	Alb. Bonschinski	½	½	4	4	2	14
111	Muchowski	-	½	½	½	-	14
112	Lud. Czurylowski	-	½	½	½	-	14
113	wdowa Gonschin	-	½	½	½	-	14
114	Joseph Budzinski	-	½	½	½	-	14
115	Lud. Kurkowski	1 ½	½	11	11	3	14
116	Dom. Parschewski	½	½	4	4	1	14
117	Johann Pichowski	-	½	½	½	-	14
118,119	chaty komunalne						
120	chata komunalna						
121	Ign. Sawitzki	-	½	½	½	-	14
122	Johann Welcke	-	¼	¼	¼	-	7

123	Joseph Maykowski	-	¼	¼	¼	-	7
124	Jacob Rzenczewski	-	¼	¼	¼	-	7
125	Barth. Pellowski	}					
126	tenże	} -	¾	1	1	-	21
127	Johann Pichowski	-	½	½	½	-	14
128	Nicl. Droim	-	¼	¼	1/4	-	7
129	Jacob Szigilski	-	½	½	½	-	14
130	Johann Pichowski	}					
131	tenże	}					
132	tenże	-	1 ½	1 ½	1 ½	-	42
133	Martin Nitzell	-	½	½	½	1	14
134	Michael Ruchniewitz	-	½	½	½	-	14
135	Martin Pischnick	-	-	-	-	-	-
136,137	-	-	-	-	-	-	-
138	-	-	-	-	-	-	-
139	wdowa Orlowski	-	-	-	-	-	14
	Barth. Cziczinski	1/2	-	3 ½	3 ½	1	-
140	Migilski	-	-	-	-	-	-
141	Stan. Szynda	-	-	-	-	-	28
	od ogrodów komunalnych	-	-	-	-	-	14
	Razem:	**35**	**61 ½**	**330**	**330**	**114**	**1861**
	grunty wójtowskie	5	-	35	35	20	-
	grunty plebańskie	4	-	28	28	8	42

Źródło: APGd., 506, nr 620, s. 1-14.

Objaśnienie:

1 pręt ^{2} = 14,1840 m^2

Kościerzyna. Wartość ubezpieczonych nieruchomości w 1791 r.

Nr po-se-sji	Właściciel	Szacunkowa wartość (w talarach)						Razem
		Dom mieszkalny	Zabudowa na zapleczu	Mielcuch	Stajnia lub chlew	Stodoła	Szopa	
1	wdowa Piechowska	40	10	-	-	-	10	60
2	Thomas Sawicki	40	-	10	-	-	-	50
3	wdowa Czurylowska	80	20	-	-	-	20	120
4	Michael Willig	50	-	-	20	-	30	100
5	Albrycht Lukowicz	80	-	10	-	40	-	130
6	Jacob Lisakowski	60	10	-	-	-	-	70
7	Jacob Baczkowski	30	-	-	5	5	-	40
8	Albrecht Golunski	50	-	20	25	25	30	150
9	Dominic Ruchniewicz	100	-	-	-	-	-	100
10	pusty plac, wł. Dominic Ruchniewicz							
11	Mathias Schulist	40	-	-	-	10	-	50
12	Albrecht Baska	100	-	-	-	-	-	100
13	wdowa Bączinska	40	-	-	-	-	-	40
14	Andreas Bączinski	50	-	-	20	30	-	100
15	Martin Miehlcke	40	-	-	-	10	-	50
16	Friedrich Mullerck	30	-	-	-	-	-	30
17	pusty plac							
18	Valentin Kurkowski	40	-	-	-	10	-	50
19	Stanisl. Niesiolowski	50	-	-	-	-	-	50
20	Joseph Kleszynski	100	-	-	-	30	-	130
21	Johann Schwartz	60	-	-	-	10	-	70
22	Mathias Gącz	50	-	-	-	10	-	60
23	Ignaz Sawicki	80	-	-	-	-	-	80

24	Albr. Gącz	50	-	-	-	10	-	60
25	Lucas Bączinski	60	-	-	-	10	-	70
26	Anton Bączinski	50	-	-	-	20	-	70
27	Sebastian Kaminski	50	-	-	-	-	-	50
28	pusty plac							
29	Albrecht Wissocki	50	-	-	-	-	-	50
30	Albrecht Wierzba	40	-	-	-	-	-	40
31	Stanisl. Platta	50	-	-	-	10	-	60
32	Frantz Ruchniewicz	50	-	-	10	10	-	70
33	pusty plac							
34	Nicol. Ruchniewicz	30	-	-	-	-	-	30
35	pusty plac							
36	Martin Willig	50	-	-	-	10	-	60
37	Joseph Czurylowski	160	-	-	20	40	-	220
38	Theodor Niesiolowski	50	-	-	10	10		70
39	pusty plac							
40	Johann Kleszynski	50	30	-	-	-	-	80
41	pusty plac, wł. J. Kleszynski							
42	Albr. Gollunski	50	-	-	-	-	-	50
43	Jacob Szczygelski	100	-	-	-	-	-	100
44	Andreas Kurkowski	60	-	-	-	10	-	70
45	Thomas Grambs	60	-	-	-	-	-	60
46	Nicol. Kurkowski	50	-	-	-	-	-	50
47	wdowa Piechowska	40	-	-	-	-	-	40
48	Barthol. Jankowski	40	-	-	-	-	-	40
49	Anton Fischer	50	-	-	-	-	-	50

50	Anton Ruchniewicz	100	-	-	10	40	-	150
51	wdowa Kleszynska	100	-	-	10	40	-	150
52	pusty plac, wł. wdowa Kleszynska							
53	Jostiz. Commis Jackstein	1000	200	-	25	100	-	1325
54	tenże	200	-	-	-	-	-	200
55	Martin Niczel	20	-	-	-	-	-	20
56	Paul Zawadski	40	-	-	-	-	-	40
57	Thomas Pianowski	40	-	-	-	-	-	40
58	wdowa Szymanska	40	-	-	-	-	-	40
59	Johann Szumski	40	-	-	-	-	-	40
60	pusty plac							
61	Kiedrowska	40	-	-	-	50	-	90
62	Marcus Pianowski	50	-	-	-	-	-	50
63	wdowa Gącz	30	-	-	-	-	-	30
64	Casimir Niczel	50	-	-	-	-	-	50
65	Mathies Borka	50	-	-	-	20	-	70
66	wdowa Droynien	40	-	-	-	-	-	40
67	Hospital	50	-	-	-	-	-	50
68	Joseph Gollunski	30	-	-	-	-	-	30
69	Frantz Rzenczewicz	40	-	-	-	10	-	50
70	tegoż pusty plac							
71	pusty plac							
72	Simon Czarnowski	40	-	-	-	-	-	40
73	Adam Philipski	50	-	-	-	10	-	60
74	Anton Sawicki	40	-	-	-	-	-	40
75	pusty plac							

76	Xawer Sawicki	50	-	-	-	-	-	50
77	wdowa Stobinska	30	-	-	-	-	-	30
78	Casimir Filskowski	40	-	-	-	-	-	40
79	wdowa Ruchniewicz	60	-	-	-	-	-	60
80	tejże pusty plac							
81	Kamlarz miejski Danck	250	-	-	50	-	-	300
82	Albrecht Grambs	125	-	75	-	-	-	200
83	wdowa Zynda	50	-	-	-	-	-	50
84	Anton Pellowski	50	-	-	10	-	-	60
85	Anton Bączynski, junior	50	-	-	-	-	-	50
86	Joseph Maykowski	50	-	-	-	10	-	60
87	Anton Wierzba	50	-	-	-	-	-	50
88	David Richter	20	-	-	-	-	-	20
89	Simon Kosater	20	-	-	-	-	-	20
90	tegoż, pusty plac							
91	Martin Pisznick	75	-	20	-	-	-	95
92	Michael Waldmann	30	-	-	-	-	-	30
93	pusty plac							
94	pusty plac							
95	Albrecht Niczel	30	-	-	-	-	-	30
96	pusty plac							
97	pusty plac							
98	Jacob Lisakowski	100	-	-	-	15	-	115
99	Christian Reincke	20	-	-	-	-	-	20
100	Simon Skerka	40	-	-	-	-	-	40
101	Jan Lemcka	50	-	-	-	-	-	50

102	Peter Kurszikowski	50	-	-	-	-	-	50
103	Protocol – Führer Wotky	200	-	-	-	-	-	200
104	Andreas Koszminski	50	-	-	-	-	-	50
105	wdowa Mroczicka	30	-	-	-	-	-	30
106	Ignaz Bączkowski	40	-	-	-	-	-	40
107	Landreuter Schönberg	40	-	-	-	-	-	40
108	burmistrz Leuschner	180	-	-	-	-	-	180
109	Alexius Uszkiewicz	20	10	-	-	10	-	40
110	Albrecht Bączynski	30	-	-	-	-	-	30
111	pusty plac, wł. Andreas Kantowski							
112	wdowa Czurylowska	40	20	-	-	40	10	110
113	Albr. Gącz	50	-	-	-	-	-	50
114	Joseph Budzinski	30	-	-	-	-	-	30
115	Lucas Kurkowski	40	-	-	-	10	-	50
116	Dominic Parsniewski	50	-	-	-	-	-	50
117	pusty plac							
118	pusty plac							
119	pusty plac							
120	pusty plac							
121	pusty plac							
122	Johann Woelck	20	-	-	-	-	-	20
123	pusty plac							
124	pusty plac							
125	pusty plac							
126	pusty plac							
127	Paul Krapidlowski	10	-	-	-	-	-	10

128	tegoż, pusty plac							
129	pusty plac							
130	Ignaz Zynda	20	-	-	-	-	-	20
131	Martin Dziąck	30	-	-	-	-	-	30
132	Johann Bronk	20	-	-	-	15	-	35
133	Andreas Nieczel	40	-	-	-	-	-	40
134	pusty plac							
135	Andreas Kężorski	10	-	-	-	-	-	10
136	Carl Pisznick	15	-	-	-	-	-	15
137	Gorzelnia komunalna	200	-	-	-	-	-	200
138	Mathias Kątrząka	20	-	-	-	-	-	20
139	Barthol Cieszynski	10	-	-	-	-	-	10
140	Jendrz. Kantrowski	15	-	-	-	-	-	15
141	pusty plac							
142	ratusz	1000	-	-	-	-	-	1000
	Razem:	**7940**	**300**	**135**	**215**	**680**	**100**	**9370**

Źródło: APGd., 506, nr 1771, k. 26-29.

Kościerzyna. Wartość ubezpieczonych nieruchomości w 1803 r.

Nr posesji	Właściciel	Szacunkowa wartość (w talarach)						Razem
		Dom mieszkalny	Zabudowa na zapleczu	Mielcuch	Stajnia lub chlew	Stodoła	Szopa	
1	Nicol. Kaminsky	30	10	50	-	10	-	100
2	Thom. Sawitzky	20	-	5	-	-	-	25
3	wdowa Czurylowski	10	-	5	-	10	-	25
4	Michael Willich	10	-	10	5	5	-	30
5	Albr. Lucowitz	10	-	5	-	5	-	20
6	Valentin Wirzba	10	10	-	-	-	-	20
7	Peter Ruchniewitz	20	-	-	5	-	-	25
8	Albr. Gallunsky	15	-	5	5	5	5	35
9,10	Johann Ruchniewitz	25	-	-	-	5	-	30
11	wdowa Schulist	5	-	-	-	5	-	10
12	Albrecht Baska	15	-	-	-	5	-	20
13	Albr. Byczynsky, senior	20	-	-	-	-	-	20
14	Andreas Byczynski,senior	40	-	-	5	5	-	50
15	Martin Mühlcke	5	-	—	-	5	-	10
16	Franz Möller	5	-	-	-	-	-	5
17	pusty plac							-
18	Valentin Kurkowsky	5	-	-	-	5	-	10
19	Anton Gunsch	5	-	-	-	-	-	5
20	Frantz Kleschinsky	10	-	-	-	-	-	10
21	Johann Schwartz	15	-	-	-	5	-	20
22	wdowa Gunsch	15	-	-	-	5	-	20
23	Ignaz Sawitzky	5	-	-	-	-	-	5
24	Anton Maykowski	5	-	-	-	5	-	10

25	Lucas Byczynsky	10	-	-	5	5	-	20
26	Anton Byczynsky	10	-	-	-	5	-	15
27	Johann Dollkeyser	30	-	-	-	-	-	30
28	Anton Byczynsky	100-	-	-	-	-	-	100
29	Albrecht Wysocky	100	-	-	-	-	-	100
30	Jacob Weber	100	-	-	-	-	-	100
31	Johann Plata	15	-	-	-	5	-	20
32,33	Frantz Ruchniewicz	10	-	-	-	5	-	15
34	Xav. Pellowsky	15	5	-	-	—		20
35	Johann Lisakowsky	10	-	10	-	-	-	20
36	Andreas Czarnowsky	10	-	-	-	5	-	15
37	Joseph Czurylowski	50	-	-	5	20	-	75
38	Theodor Nisalowsky	10	-	-	5	5	-	20
39	Joseph Budczynsky	10	-	-	-	-	-	10
40	Michael Kleczynski	5	-	-	-	-	-	5
41	Martin Kiedrowsky	5	-	5	-	-	-	10
42	Johann Bronck	50	-	-	-	-	-	50
43	Michael Willich	50	-	-	-	-	-	50
44	Nicol. Lepinsky	10	-	-	-	-	-	10
45	Thomas Grams	10	-	-	-	-	-	10
46	Nicol. Kurkowsky	10	-	-	-	-	-	10
47	Ignaz Kurkowsky	20	-	-	-	-	-	20
48	Daniel Kościelsky	10	-	-	-	-	-	10
49	Anton Fischer	20	-	-	-	5	-	25
50	Anton Ruchniewitz	15	-	-	-	5	-	20
51	wdowa Kleschinsky	10	-	-	-	5		15

52,53	rotmistrz v. Meyer	500	200	-	25	-	-	725
54	Johann Bartsch	300	-	-	-	-	-	300
55	Georg Schönberg	500	-	-	-	-	-	500
56	Paul Sawitzky	5	-	-	-	-	-	5
57	Christian Wentzel	5	-	-	-	-	-	5
58	wdowa Szimansky	5	-	-	-	-	-	5
59	Jacob Cieszynsky	20	-	-	-	-	-	20
60	Nicol. Lepinsky	10	-	-	-	-	-	10
61	Martin Mühlcke	5	-	-	-	10	-	15
62	Martin Pianowsky	10	-	-	-	-	-	10
63	Anton Wolter	10	-	-	-	-	-	10
64	Ignaz Pellowsky	10	-	-	-	5	-	15
65	Mathias Baska	10	-	-	-	5	-	15
66	Andreas Bonick	5	-	-	-	-	-	5
67	szpital	10	-	-	-	-	-	10
68	Johann Sadowsky	5	-	-	-	-	-	5
69,70	Friedrich Ręszewitz	10	-	-	-	-	-	-
71	pusty plac							
72	Simon Czarnowsky	5	-	-	-	-	-	5
73	Adam Philipsky	10	-	-	-	5	-	15
74	Anton Sawitzky	5	-	-	-	-	-	5
75	Christian Owsnitzky	10	-	-	-	5	-	15
76	Xav. Sawitzky	20	-	-	-	-	-	20
77	Theodor Nisolowsky	5	-	-	-	-	-	5
78	Casimir Filskowsky	10	-	-	-	-	-	10
79	Albr. Ruchnirwitz	5	-	-	-	5	-	10

80	Johann Bronck	20	-	-	-	-	-	20
81	Johann Bronck	35	-	-	20	-	-	35
82	Johann Schillcke	500	-	-	-	-	-	500
82	tenże, garbarnia	500	-	-	-	-	-	500
83	wdowa Żynda	10	-	-	-	10	-	20
84	Anton Pellowsky	30	-	-	5	5	-	40
85	Andreas Byczynsky, junior	100	-	-	10	-	-	110
86	Joseph Maykowsky	10	-	-	-	5	-	15
87	Anton Wirsba	10	-	-	-	-	-	10
88	David Richter	10	-	-	-	-	-	10
89	Simon Kossater	10	-	-	-	-	-	10
90,91	Martin Pischnick	10	-	5	5	5	-	25
92	Michael Waltmann	10	-	-	-	-	-	10
93	Math. Kętrzonka	10	-	-	-	-	-	10
94	wdowa Kosminska	50	-	-	-	-	-	50
95	Albert Nitzel	10	-	-	-	-	-	10
96	Math. Kullakowsky	350	-	-	-	50	-	400
97	wdowa Lisakowsky	50	-	-	-	-	-	50
98	taż	100	-	-	-	-	-	100
99	Johann Beil	30	-	-	-	-	-	30
100	Johann Kossielsky	40	-	-	-	-	-	40
101	Stanisl. Lemmcke	15	-	-	-	-	-	15
102	Johann Beil	80	-	-	-	-	-	80
103	Anton Maykowsky	10	-	-	5	-	-	15
104	wdowa Koszminska	10	-	-	-	5	-	15
105	Lucas Kossater	15	-	-	-	-	-	15

106	Frantz Dobriwolsky	10	-	-	-	-	-	10
107	wdowa Schberg	40	-	-	-	-	-	40
108	burmistrz Leuschner	370	30	-	-	-	-	400
109	Alexander Uskiewitz	10	5	-	-	5	-	20
110	Albert Byczynsky	10	-	-	-	-	-	10
111	wdowa Kontowska	15	-	-	10	-	-	25
112	Casimir Maykowski	5	-	-	-	15	-	20
113	Albr. Gunsch	10	-	-	-	-	-	10
114	Joseph Budzinsky	5	-	-	-	-	-	5
115	wdowa Kurkowsky	5	-	-	-	5	-	10
116	Dominic Kontowsky	20	-	-	-	5	-	25
117	Nicol. Kaminsky	20	-	-	-	-	-	20
118,119,120	puste parcele							
121	Andreas Schwill	10	-	-	-	-	-	10
122	Johann Welck	5	-	-	-	-	-	5
123	Joseph Maykowsky	5	-	-	-	-	-	5
124,125,126	puste parcele							
127	wdowa Kropidlowsky	5	-	-	-	-	-	5
128	pusta parcela							
129	wdowa Kantowsky	10	-	-	-	-	-	10
130	Anton Dobriwolsky	5	-	-	-	-	-	5
131	Fr. Baska	5	-	-	-	-	-	5
132	Johann Bronck	10	-	15	-	5	5	35
133	wdowa Nitzel	5	-	-	-	-	-	5
134	puata parcela	-	-	-	-	-	-	-
135	Andreas Węsierski	5	-	-	-	-	-	5

136	Carl Pischnick	20	-	-	-	-	-	20
137	gorzelnia	300	-	-	-	-	-	300
138	Casimir Paulschinsky	15	-	-	-	-	-	15
139	Georg Stübeler	5	-	-	-	-	-	5
140	Andreas Kantowsky	5	-	-	-	-	-	5
141	pusta parcela							
142	wdowa Schumska	5	-	-	-	-	-	5
143	Joseph Budzinsky	-	-	-	-	-	-	5
144	Johann Bronck	50	-	-	-	50	-	100
145	ratusz	1000	-	-	-	-	-	1000
146	proboszcz Bieszk							
	plebania	200	-	-	-	120	90	410
	chata	100	-	-	-	60	30	190
147	folwark miejski	280	-	-	-	-	-	280
	Razem:							
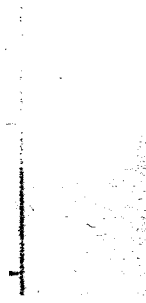
Źródło: APGd., 506 Archiwum miasta Kościerzyny, nr 1771, k. 91-93.